

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XV

BELGRADE 1984

<http://www.balkaninstitut.com>

случајно да се изриком помиње увоз огледала у Србију (архив. грађа бр. 42).

Кад је у питању увоз стакла у Србију, ретко је драгоцен податак о испоруци прозорског стакла деспоту Бурђу у Смедерево 1446. године (арх. грађа бр. 127), било да је реч о дубровачком стаклу (што је вероватније) или о венецијанском посредством Дубровчана. Та испорука пада у време једног од највећих грађевинских подухвата у савременој Европи: зидања Смедерева, малог и великог града, а свакако и подграђа. Зидање је до те 1446. трајало непуних двадесет година, уз то прекидано ратом и привременим губитком престонице. Трошене су огромне количине грађевинског материјала свих врста. А Србија је у то време била изгубила не само све јужне области него и највећи део западних. У таквим приликама, стакларске радионице у Србији, уколико су још постојале, свакако нису могле у потпуности снабдети тржиште, а најмање квалитетним стаклом. То најбоље доказује увоз намењен самом деспоту.

Дубровчани су задржали свој повлашћени положај главних трговаца на Балкану и за време Османлија по пропасти српске средњовековне државе. Трговали су и стаклом; у том погледу је заним-

љив документ бр. 357 из 1513. године у коме се, и опет конкретно, подвлачи да се стакло носи у Скадар и Призрен. Могућно је да је и неуобичајен словенски назив за стакло *scIago* везан управо за потпун продор дубровачког стакла на тржишта на којима су словенски називи били вековима у употреби.

Огромна количина стакла великог везира Мехмед-паше Соколовића за његове задужбине у Цариграду могла би можда бити и резултат цењења дубровачких и венецијанских производа на основу његових личних сазнања. Наиме, Соколовић је као дечак одведен у јаничаре после боравка у Милешеву, а Пријепоље је и у то време било једна од главних станица дубровачких каравана који су кретали према Србији и Бугарској.

Брижљиво прикупљена и стручно обрађена питања у вези са стаклом у Југославији, презентирана у три књиге Балканолошког института, значајан су допринос за потпуније познавање економског развоја Дубровника и његовог занатства на првом месту, али и средњовековног занатства код нас. Ту нису само утврђена наша досадашња знања него су отворени и путеви за даља истраживања која морају бити ослоњена на ове резултате.

Мирјана Љубинковић

Андреј Андрејевић, ИСЛАМСКА МОНУМЕНТАЛНА УМЕТНОСТ XVI ВЕКА У ЈУГОСЛАВИЈИ — КУПОЛНЕ ЦАМИЈЕ; издали у сарадњи Филозофски факултет у Београду, Институт за историју уметности, Студија 6, и Српска академија наука и уметности, Балканолошки институт, Посебна издања, књ. 24, Београд 1984. Прилози: четири вакуфнаме из XVI века, 126 стр., 63 цртежа, 63 фотографије.

У науци балканских земаља, у историји њихове културе и уметности, готово до наших дана занемаривани су стварни доприноси исламске, односно турске уметности домаћем стваралаштву. Посебно су биле осетне последице тих

доприноса на уметничке занате и њихов даљи технолошки и стилски развој. На основу подстицаја произишких из богатог орнаменталног фондуа исламске уметности, у уметности домородаца настајали су свежи и необични стилски син-

кретизми, обележени особеностима за које се другде не могу наћи аналогije. Међутим, још доскорашњи анимозитет према Турцима, некадашњим непријатељима и господарима, носиоцима извесних посебних културно-уметничких вредности из круга исламског стварања које су се таложиле кроз неколико векова турске управе у појединим балканским земљама, створио је о томе табу-тему у домаћој науци. Поред игнорисања стваралачких синкретистичких вредности у домаћем стваралаштву нису узимани у разматрање ни споменици исламске уметности који су настали у балканским земљама, па ни џамије, најрепрезентативнији објекти исламске сакралне архитектуре, подизане према пројектима чувених турских неимара. Доскора оскудна библиографија мале и монументалне исламске уметности у нас, или уопште на Балкану, је постала бројнија за последњих двадесетак година. Тај збир сазнања обогаћен је 1984. једном драгоценом, брижљиво написаном, исцрпно документованом и технички лепо уређеном књигом о исламској монументалној уметности — куполним џамијама XVI века на нашем тлу. Њен аутор Андреј Андрејевић, историчар уметности, пре петнаестак година је усмерио своју научничку радозналост према сложеним питањима исламске, претежно сакралне уметности, односно куполним џамијама које су подизане у нашој земљи, па о тим садржајима дао више значајних прилога и једну извршну монографију (о Алаца-џамији у Фочи, 1972). Књигом коју приказујемо, Андрејевић је дао у нас прву писану синтезу о куполним џамијама XVI века у нашим крајевима. На основу свестране критичке анализе дванаест олабраних најзначајнијих и типичних представника појединих врста (џамије у Скопљу, Битољу, Нишу, Сарајеву, Новом Пазару, Фочи, Пљевљима, Бања Луци, Рогову и Баковици), аутор је извршио њихову прву типолошку класификацију, односно класификацију куполних џамија уопште подизаних код нас. Њом су куполне

џамије разврстане у четири основна типа, позната у оновременој архитектури међематице, а углавном поникле у Цариграду и одатле пренета у земље Балканског полуострва. У ауторовом избору од дванаест репрезентативних џамија преовлађују завичајне задужбине чланова рода Соколовића, сконцентрисане у Полимљу и Подрињу, а подизане у раздобљу везирства Мехмед-паше Соколовића, односно у време кад су деловала двојица најистакнутијих турских неимара: Хајредин Млаћи и велики Коџа Мимар Сјанан, главни архитект Царства. Аутор је истакао чувене архитекте у исламском свету који су у XVI веку пројектовали и неке џамије код нас: Синанов претеча Аџем Есир Али, Синанов савременик Рамадан ага и Синанов ученик и сарадник млади Хајредин. Ауторови закључци откривају чињеницу да у архитектури куполних џамија XVI века у нашим крајевима постоје и упадљиве регионалне, односно локалне разлике у начину градње уопште, у изради фасада, кориштењу материјала и неким карактеристичним појединостима које су делом биле последица ранијих традиционалних решења у појединим областима где су џамије подизане, или су при њиховој градњи учествовали неимари из других регија и преносили неке тамошње особености и скулптуре. Примера ради, помињане су џамије у Босни и Херцеговини чију су градњу изводили мајстори из Приморја. Основно обележје тих архитектонских споменика одразило се у чињеници да су „били османски у форми, а по начину извођења приморски“. Најизразитији, а усамљен пример за стилске специфичности пренете са запада представља џамија „Под липом“ Несух-аге Вучјаковића у Мостару (1564), са готичко-ренесанским елементима у декорацији. Крајем XVI и почетком XVII века појавио се занимљив феномен у изградњи малих сеоских џамија: оне показују симбиозу османског концепта џамија са домаћим аутохтоним елементима при решавању простора, што је током XVII

и XVIII века остало њихово главно обележје.

Декоративна пластика куполних цамна, фасадна и унутрашња, код нас је изведена у камену, мермеру, шћуку, а како аутор истиче, сем ретких изузетака пратила је општи стилски развој који се у тој дисциплини одвијао на Балканском полуострву. Уколико су на том послу били ангажовани и домаћи мајстори, они су показивали савршено познавање турских стилских карактеристика орнаменталног украшавања. Релативно мали број сликарских целина у цамијама или фрагментованих остатака показују извесне истоветности с њиховом декоративном пластиком без одступања од општег стилског развоја, са одликама престоничке уметности. Аутор је дао своја тумачења неких иконографских це-

лина (на пример најдоњи слој сликарства Караџоз-бегове цамије у Мостару) и тиме исправио ранија схватања по којима је то сликарство представљало „механички преузете мотиве са кујунџијских производа“. Поглавље о полихромној зидној декорацији цамија код нас и њени многоструки сложени проблеми добили су драгоцен основ у исцрпно изложеној светској библиографији, старој више од пола века, која се завршава 1984. годином.

Иако нисмо у нашем приказу могли због ограниченог простора подробније изложити богат садржај ове књиге, која то у потпуности заслужује, на крају желимо истаћи да њена вредност увелико прелази југословенску, па и балканску исламичку.

Верена Хан

УЧЕНИ ГРЦИ У ВЛАШКОЈ

Ἀθανάσιος Ε. Καραθανάσης, ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΙΟΙ ΣΤΗ ΒΛΑΝΙΑ (1670—1714). Συμβολή στή μελέτη τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς κίνησης στίς παραδουνάβιες ἡγεμονίες κατά τῆν προφαναριωτική περίοδο.

Institute for Balkan Studies — 194, Thessaloniki 1982, 280 p.

После докторске дисертације *Флагинисова школа у Венецији* (Солун 1975), о којој смо говорили на страницама овог часописа (Balcanica, X/1979, 234—235), историчар грчког наслеђа Атанасис Е. Каратанасис и у новој књизи *Учени Грци у Влашкој* разматра проблеме ширења грчке писмености и културе у време „дијаспоре“. У ствари, ова књига, како стоји, и у поднаслову представља *Прилог проучавању грчког духовног покрета у подунавским земљама у претфанариотско доба* (1670—1714). Аутор посматра овај феномен у светлу историјских збивања и политичких, културних и економских повезивања румунских земаља са грчким светом. Грчко присуство у војводствима Влашкој и Молдавији, изузетно је допринело формирању румунске културе и образовања.

Захватајући релевантна питања у свој њиховој сложености и обимности, А. Каратанасис је разноврсну грабу и резултате до којих је дошао у анализи разумио у осам поглавља, уз Прологомена и Додатак. У првом поглављу, насловљеном *Припреме*, назначени су примарни предуслови — постојање грчке трговачке компаније, присуство цркве и грчких учитеља — који су довели до ове дијаспоре, до ширења грчког језика и културе у задунавским кнежевинама, посебно у Влашкој.

Друго поглавље је посвећено *Доприносу Јаниса Карофилиса и његовог круга*, као првог који је подстакао ширење грчке културе у овим крајевима. Пример њиховог доприноса је превод Св. писма на румунски језик, довршен уз сарадњу са грчким ерудитама и румунским научницима.